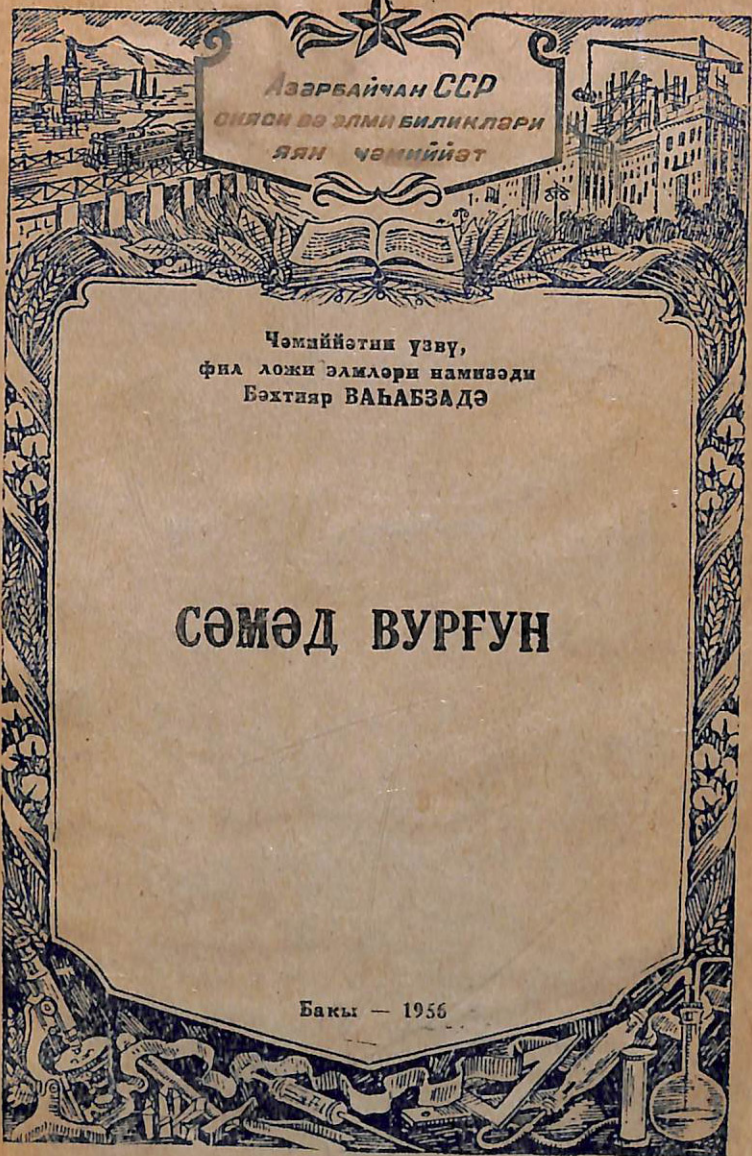

Азәрбайҗан ССР
Ойяси ве элми биликлери
яяи чөмиййәт

Чөмиййәтчи үзвү,
фил ложи элмлери намизәди
Бәхтияр ВАҤАБЗАДӘ

СӘМӘД ВУРҢУН

Бакы — 1956

Чәмиһйәтин үзвү,
филологи әлимләри һамизәди
Бәһтияр Ваһабзәдә

СӘМӘД ВУРҢУН

*Сәмәд Вурғунун һәят вә ярадыкылығы һағында
Әхунмуш муһазирәһини стенограммы*

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Азәрбајҹан ССР
Сияси вә әлими биликләри яһи Чәмиһйәтин үзвү

Баһы — 1956

Редактору — ОСМАН САРЫВƏЛЛИ.

Чəмийјəтин редактору — Ш. Б. МƏЛИК—ЕГАНОВ.

Корректору — НƏБИБ АХУНДОВ.

Чапа имзаланмышдыр 12/III-1956-чы ил. Қағыз форматы.

$84 \times 08 \frac{1}{32} = 0,625$ қағыз вərəғи. 2,05 чап вərəғи.

ФГ 00840

Сифариш № 2519

Тираж 10300

Бирлəшмиш нəшрийят мəтбəəsi, Бакы, Сталин проспекти, 137.

Сəмəd Вурғун

Сәмәд Вурғун Юсиф оглу Вәкилов Азәрбайҗан совет поэзиясынын әп кәркәмли сималарындан биридир. О, сосялист ингилабындан сонракы Азәрбайҗан ше'ринин мәфкурәви-бәдни йүксәлишиндә чох бөйүк хидмәтләр көстәрән вәтәпәрвәр бир шаирдир.

Сәмәд Вурғун 1906-чы илдә Газах районунун Салаһлы кәндиндә анадан олмушдур. 1918-чи илә кими Салаһлыда яшаян вә ушагылығыны орада кечирән Сәмәд Вурғун, кәнд ибтидан мәктәбини битирдикдән сонра айләсилә бирликдә Газаға көчмүш вә бурада мүәллимләр семинариясында тәһсилни давам этдирмишдир.

1920-чи илдә Азәрбайҗанда Совет һакимийәти гурулдугдан бир нечә күн сонра Сәмәд Вурғун, Ленин комсомолу сыраларына дахил олмушдур. 1924-чу илдә орта тәһсил алыб 1928—29-чу дәрс илинәдәк Газах, Кировабад вә Губа районларында мүәллимлик әтмишдир. Сәмәд Вурғун илк шеирләрини дә бу илләрдән язмаға башламышдыр. О, Кәнч Гызыл Гәләмләр чәмий-йәтинин Кировабад (Кәнчә) шө'бәсиндә чалышмыш, арабир ерли вә мәркәзи мәтбуатда шеирләрини чап этдирмишдир.

Сәмәд Вурғун 1929-чу илдә икинчи Москва Дөвләт университетинин дил вә әдәбийят факултәсиндә, сонрлар Азәрбайҗан Дөвләт Педагожи институтунун аспирантурасында охумушдур.

Сәмәд Вурғун ярадычылығынын илк илләриндә интим, лирик шеирләр язса да, аз сонра ени сосялист һәятыны дәрк әдән шаир, совет дөврүнүн гуручулуг ишләрини алгышламышдыр. Ярадычылығынын илк дөврүндә мә'нәви тәкмилләшмә просеси кечирән С. Вурғун, сонрлар ени һәятын тә'сирилә һәгиги бир сәнәткар кими етишир.

1934-чү илдә Сәмәд Вурғун Азәрбайчан Совет Язычылары Иттифагынын биринчи гурултайында Азәрбайчан Совет Язычылары Иттифагынын идәрә һей'әтинә үзв вә иттифагыш мәс'ул катиби, ССРИ Язычылары Иттифагынын биринчи гурултайында исә ССРИ Язычылар Иттифагынын идәрә һей'әтинә үзв сечилмишдир.

Азәрбайчан ССР-нин 15 иллий мүнәсибәтилә Москвада Кремлдә партия вә һөкүмәт рәһбәрләри тәрәфиндән 1936-чы илдә гәбул әдилән Азәрбайчан нүмайәндәләри сырасында Сәмәд Вурғун да вар иди. Бу көрүшдә йолдаш Сталинин гаршысында «Рәһбәрә салам» кими долғун мәзмунлу ше'рини охуян Сәмәд Вурғун, сонраки илләрдә өзүнүн даһа мәзмунлу әсәрләрини язмышдыр.

Сәмәд Вурғун 1936—1937-чи илләрдә даһи рус шаири А. С. Пушкинин «Евкени Онекин» мәнзүм романыны, бөйүк күрчү шаири Шото Руставелинин «Пәләнк дәриси кеймиш пәһливан» поэмасынын бир һиссәсини, даһа сонралар Низаминин «Лейли вә Мәчнун» поэмасыны Азәрбайчан дилинә тәрчүмә әтмишдир.

Сәмәд Вурғун 1938-чи илдә XVIII әср Азәрбайчан шаири Вағифин дөвр вә һяятыны әкс әтдирән мәшһур «Вағиф» п'есини язмышдыр. Бу әсәр Сәмәд Вурғун ярадычылығынын ән гиймәтли әсәрләриндән биридир. Бу әсәр истәр ше'рийәт вә истәрсә дә драматуркия чәһәтинчә ән йүксәк сәвийядә язылмыш драм әсәридир.

Сәмәд Вурғун даһа сонра, 1939-чу илдә Азәрбайчан халгынын гәһрәмән оғлу, мубариз ингилабчы Ханлар Сәфәрәлиевин һяятындан, кизли ингилаб дөврүндә Бакы пролетариатынын вә Бакы партия тәшкилатынын ингилаби фәалийәтиндән бәһс әдән «Ханлар» п'есини язмышдыр.

Әдәбийят вә инчәсэнәт саһәсиндәки көркәмли хидмәтләринә көрә Сәмәд Вурғун, Ленин ордени, Гырмызы Әмәк Байрағы, Шәрәф нишаны орденләри вә «Гафгазын мүдафиәсинә көрә», «1941—1945-чи илләр Бөйүк Вәтән мүнәрибәсиндә әмәкдә фәргләнмәйә көрә» медаллары илә тәлтиф олунмушдур. 1945-чи илдә С. Вурғуна Әмәкдар Инчәсэнәт хандми ады верилмиш вә һәмин ил о, Азәрбайчан ССР Элмләр Академиясына һәгиги үзв сечилмишдир. О, ССРИ Али Советинин депутатыдыр.

Сәмәд Вурғунун бир чох әсәрләри рус, эрмәни күрчү, тачик, Украина, өзбәк, һабелә Чин, инкилис, алман, поляк, болгар вә с. дилләрә тәрчүмә әдилмишдир.

Шаирин ярадычылығы

Сәмәд Вурғун һәлә Газах семинариясында охудуғу заман, 14—15 яшларында ярадычылыға башламышдыр. Онун илк әсәрләри ашиғанә мөвзуда язылмыш лирик парчалардыр.

Сәмәд Вурғун илк дәфә мәтбуатда 1924-чү илдә «Чаванлар» адлы ше'ри илә чыхыш әтмишдир. Һәмин илдә Газах мүәллимләр семинариясыны битирән шаир, 1929-чу илә гәдәр Азәрбайчанын мүхтәлиф районларында (Газах, Губа, Кәнчә) мүәллимлик фәалийәтилә янашы, бәдин ярадычылығыны да давам әтдирмишдир. Бу илләрдә онун шеирләри мәтбуатда вахташыры чап олунмушдур.

1928-чи илдән Кәнчә гәза маариф ше'бәси вә маариф һәмкарлар иттифагы тәрәфиндән «Гызыл Кәнчә» адлы мәчмүә бурахылмаға башлады. Бу заман Кәнчәдә мүәллимлик әдән Сәмәд Вурғун да бу мәчмүәдә тамамланмамыш «Дәли шаир» адлы поэмасындан парчалар нәшр әтдирмишдир. Һәмин поэмадан «Гызыл Кәнчә» мәчмүәсиндә дәрч олунан «Байрам габағы» парчасы, һәлә о заман охучуларын нәзәр диггәтини чәлб әтмишди.

Илк гәләм тәчрүбәләриндән сонраки ахтарыш илләриндә шаир даһа чох тәбиәтә мейл әдир. («Күр чайы», «Дилчан дәрәси», «Элләр дүнясы») Бу шеирләрдә тәбиәт вә кәнд һяятына бир алудәлик өзүнү көстәрир. «Элләр дүнясы» ше'риндә шәһәр һяятына э'тинасыз янашмасы да шаирин о дөврдә тәбиәтә алудәлийинин нәтичәсидир.

1930-чу илдә нәшр олунан «Шаирин анды» китабчасы көстәрир ки, Сәмәд Вурғун яваш-яваш ичтимаи һадисәләри, дөврүн тәләбләрини дәрк әдир.

Коммунист партиясынын күндәлик гайғысы вә рәһбәрлийи сайәсиндә Сәмәд Вурғун ярадычылығынын мөфкурчә йүксәлдийини вә дәйишдийини көстәрән бу китабча, шаирин көһнә һиссләри илә ени һиссләри ара-

сында бир кечид ролуну ойнайыр. О, китабчадакы «Һәркәт» ше'риндә «Арадыгым шей нә эшгдир вә нә дә һичран» дейәрәк ашиганә һиссләрдән, фәрди һиссләрдән узаглашдығыны, ени һәятта говушмаг истәдийини билдирмишдир. Бу шеирләрин әксәрийәтиндә шаирин даһили аләми, көңүл чырпынтылары даһа айдын бир шәкилдә өзүнү көстәрир.

1929-чу илдә С. Вурғун тәһсилни давам этдирмәк үчүн Москвага кедир. Москва мүнһити, шаирин марксизм-ленинизм нәзәрийәсилә ситлаһланмасына тәкан верди. Шаирин «Ингилаб юрду» адландырдығы бу шәһәр, онун ени ярадычылығынын илһам мәнбәи олду. Шаир, ярадычылығында баш верән бу дөнүшдән данышаркән ону етишдирән ҮИЛҚКИ-нин ролуну гиймәтләндирәрәк языр: «Комсомол бир фанар кими мәнним көзләримә ишыг верди, мәнә көстәрди ки, инсан чәмийәти синифләрә бөлүнүр. Вахт кәлиб кечдикчә әввәлки бәдбинлиийим дә силиниб кетди. Йолдашлыг, коллектив, зәһмәт, һәятта мүмкүн гәдәр көмәк вермәк мәнә адәт олду».¹

Москвада яздығы «Ингилаб юрду» ше'риндә:

Унутдум һәр эшги, унутдум яры,
Бир ени кәһнат чыхды гаршыма,
Өпәркән алнымы шимал рузкары...
дейир.

«Фанар», С. Вурғун ярадычылығынын кәләчәк инкишаф йолларыны ишыгландыран бир фанар олду. Китабчая «Фанар» адынын верилмәси вә онун «Өләң шеирләрим» илә башламасы тәсадүфи дейилдир. «Өләң шеирләрим», шаирин кечмиш һиссләрдән узаглашдығыны, «Фанар» ше'ри исә онун сосялизм чәмийәтинин гануни тәләбләриндән доған ени һиссләрини әкс этдирир.

Шаир «Өләң шеирләрим» дә:

Белә бир күндә
Мави булутларын рәнкинә уймаг
Вә кечәләрин сарымтыраг,
Чарпашыг көрүнүшүндә
Һәят дуймаг
Ярамаз!

¹ С. Вурғун. «Комсомол мәнә нә верди», «Әдәбийят газетиси», 1938-чи ил, 29 декабр.

— дейә шаирләримизи гейри-ичтимаи һиссләрдән вә мөвзу мәнһудлуғундан узаглашмаға чағырыр. «Фанар» ше'риндә исә Фанарын—марксизм-ленинизм фанарынын ишығы илә һәяттын бүтүн мүрәккәблиини дәрк этмәк истәдийини билдирмишдир:

Дәрин

дәһнзләрин
архасыны көстәрән
бир фанар,
янар, янар...

Ону мәп

сәнәләр кечди ки,
ичдим су-кими.

Ленинин китаблары илә ситлаһланан шаир, «Рапорт» ше'риндә «Сосялист вәтәнимизин тәмәлине даш гойдуғу» демәклә өз мәңлийинин әсаслы сурәтдә дәйишдийини вә инкишаф этдийини көстәрмишдир:

Мән,

нәфәсләри бензин
вә күкүрт гохулу
милйонларын шаирийәм!

Бу, шаирин «Фанар» ше'риндә ифадә этдийи ени ярадычылығымәрамнамәсинин даһа гүввәтли шәкилдә давамдыр.

Шаир фикрән инкишаф этдикчә, онун мөвзу даирәси дә кенишләнир вә о, бейнәлхалг мөвзулара тохунмаға башлайыр. Бу чәһәтдән «Гызыл Шәрг» вә «Рот-Фронт» шеирләри нәзәр-диггәти чәлб эдир.

1932-чи илдә Алмания Коммунист партиясынын органы олан «Роте-Фане» гәзети, Бақы Комитәсинин органы «Вышка» гәзети илә сыхы әлағәйә кирир. Бу мүнәсибәтлә Алмания «Гызыл чәбһәчиләр» иттифағынын рәясәт һейәти, өзләринин севимли байрағы олан «Рот-Фронт»у Азәрбайжан зәһмәткешләринә гиймәтли бир һәдийә кими тәгдим эдирләр.

Азәрбайжан Коммунист (болшевикләр) Партиясы Мәркәзи вә Бақы Комитәләри, һәмин байраг һаггында ашағыдакы гәрары гәбул этди: «Вышка» гәзети редак-

сиясына верилэн «Гызыл чэбһачилэр» байрағы Азэрбайчанын яхшы памбыгчылары үчүн кечичи байраг тэсдиг эдилсин».¹

Бундан сонра колхозлар, «Рот-Фронт» байрағы уғрунда мүбаризэйә—сосялизм ярышына башладылар.

Сәмэд Вурғун, «Рот-Фронт» ше'риндә бу байрағын кечдийи мүбаризә йолларыны вә онун дашыдығы ичти-маи-сияси мә'наны бөйүк бир мәһарәтлә тәрәннүм этди. Шаир бу байрагда Алманияда азадлыг йолунда «ахак ганлары», «йол үстүндә титрәйән» диләнчи гочаларын, «мән ишсизәм» дейән э'тираз сәсләрини—бир сөзлә мәзлум күтләләрин истәк вә арзуларыны көрүр. Бүтүн бунлардан сонра шаир:

О, кәрди өз көксүнү бомбаларын сәсинә,

Кәлиб чыхды нәһайәт, Советләр өлкәсинә—
дейәрәк байрағын ени шәраитдәки ени шәрәфли мүбаризәсинә кечир. Онун әлдән-әлә кәздийини, «биринчилик газанан колхозлара» вериләчәйини сөйләдикдән сонра «Берлиниң кәлләсинә санчылачаг бу байраг, ше'рим инандырмаса кәл онун рәнкинә бах» дейә ону енидән азад олачаг Берлинә гайтарыр.

«Фанарда топланан шеирләрдән айдын олур ки, Сәмэд Вурғун бу дөврдә өлкә дахилиндәки мүһүм сияси-ичтимаи вә бейнәлхалг һадисәләрлә марагланмыш, бир сыра актуал мәсәләләр и өз әсәрләри үчүн мөвзу сечмишдир.

Беләликлә, Сәмэд Вурғун, халгына вә Совет вәтәни-нә өзүнүн һәгиги пролетар шаири—«миллионлар шаири» олдуғуну бөйүк бир ифтихарла гейд эдәрәк ени шеирләрини «сон дейүшүн илк чэбһәсинә» көндәрир. О, кетдикчә үрөкдән севдийи вә вурғуну олдуғу сосялизм чәмий-йәтинийн зәмтитини бәдни сөзүн гүдрәтилә экс этдирмәйә чалышыр.

УИК(б) МК-нын «Әдәби-бәдii тәшкилатларын ени-дән гурулмасы һатгында»кы 1932-чи ил, 23 апрел тарихли гәрарындан сонра Сәмэд Вурғун даһа бөйүк ярадычылыг наилийәтләри газаныр. ССРИ Язычылары Иттифагынын 1934-чү ил, августун 15-дә топланан би-

¹ «Вышка» гәзети, 1932-чи ил, 12 март, № 60.

ринчи гурултайында нүмайәндә кими иштирак эдән шаир, ени ярадычылыг мәсәләләрини истигамәтләндирән бу тарихи гурултайын гәрарларыны, тамамилә ени чығыра дүшән ярадычылыгы үчүн мүбариз иш мәрамнамәси кими гәбул эдир. О, өзүнүн һәгиги бир совет шаири, коммунист мәфкурәләри тәблиғатчысы олдуғуну бундан сонракы ярадычылыгында даһа айдын вә даһа парлаг шәкилдә көстәрир.

С. Вурғун Москвада тәһсил алдығы заман мүасир рус ше'ри илә, биринчи нөвбәдә В. Маяковский ше'ри илә таныш олур. О, Маяковский ше'риндән мүбаризлийи, трибунлуғу, дейүшкәнлийи өйрәнир:

Салам сизә!

сизин гәлбинизлә

яшаян

вә

маторлу кәлмәләри

чийиндә дашыян

ени ше'рин

ени шаириндән!

(«Рапорт»).

Шүбһәсиз, бу Маяковский руһу вә бу руһун Сәмэд Вурғун поэзиясындакы тәнтәнәси иди.

Сәмэд Вурғун өзү бу барәдә сонралар языр: «Маяковскийни шеирләри бизим үчүн сосялист эстетикасынын тәчрүбә мәктәби олду. Бу шеирләр совет варлығыны тәсвир әтмәк мәһарәтини бизә өйрәтди. Онлар бизим үчүн өрнәк вә тимсал олду... Маяковскийни шеирләри бизи совет һәятынын һадисәләрини бәдii ярадычылыгдә ке-ниш әһәтә этмәйә, габагчыл ингилаби идеялары вә бөйүк ингилаби һадисәләри тәсвир эдән ингилаби поэзия яратмаға, һәята фәал сурәтдә бағлы олмаға чағырырды.

Өз кечдийим ярадычылыг йолуна нәзәр саланда, айдын көрүрәм ки, бир шаир кими мәним инкишафымда һеч шүбһәсиз, Маяковский поэзиясынын нәчиб тәсири олмушдур. Онун поэзиясы инди дә ярадычылыг ишиндә мәним йол йолдашымдыр».¹

¹ С. Вурғун, «Владимир Маяковский вә ше'римиз», «Әдәбият гәзети», 1950, № 11.

Сәмәд Вурғун гардаш рус халгынын классик вә мү-асир әдәбийятына данма бөйүк һөрмәтлә янашмыш, он-дан тәрчүмәләр әтмиш вә өйрәнмишдир.

Сәмәд Вурғун рус ше'ринин күнәши олан А. С. Пушкиннн хусуси бир мәһәббәтлә севмиш, онун Азәрбайҗан әдәбийятынын инкишафындакы ролуну йүксәк гиймәт-ләндирмишдир. Шаир, бу һагда языр: «Поэзиямызын көһнәлмиш ғанунларына гаршы, шаирләримизин апар-дығы мүбаризәдә, поэзиямызын тарихиндә ени реалист мәктәбин гәләбәсиндә Пушкин көркәмли рол ойнамыш-дыр».¹

Рус әдәбийятына, онун бөйүк шаирн А. С. Пушкинә белә гиймәт верән шаир, 1937-чи илдә онун өлмәз «Ев-кени Онекин» әсәринн Азәрбайҗан дилинә тәрчүмә әтди. Бу әсәр, шаирн инкишафында мүсбәт рол ойнады. С. Вурғун языр: «Евкени Онекин»и тәрчүмә әтмәк мәнә чох шей верди. Мән буну анчаг сонралар бүтүн дәринлийн илә баша дүшдүм. «Вагиф», «Ханлар» әсәләринн язмаг үчүн бу тәрчүмә, мәнә кениш, бәдин имкан вә тәчрүбә верди. «Онекин»и тәрчүмә әдәркән мән көр-дүм ки, халг һәятыны бүтүн зәнкинлийн илә, һәртәрәфли көстәрән кениш әһәтәли реалист вә эпик әсәрләри шеир-лә дә язмаг мүмкүндүр».²

Бундан сонра шаир доғрудан да «Вагиф» вә башга бөйүк һәмчли әсәрләриндә халг һәятыны һәртәрәфли әһәтә әтмәйә башлады.

Мәһз буна көрә дә С. Вурғун һағлы олараг: «Мән бүтүн һәятым бою Пушкиндән өйрәнмишәм. Онун яра-дычылығы мәним үчүн ән бөйүк сәнәткарлык мәктәби олмушдур»—дейир. Шаир, Пушкиннн бәдин ифадә вәси-тәләриндән, сәнәткарлык үсүлларындан өз ярадычылы-ғында кениш истифадә әтмишдир.

С. Вурғун поэзиясы зәнкин халг ярадычылығы илә дә чох гүввәтли вә инчә телләрлә бағлыдыр. Түкәнмәз бир ярадычылык, илһам мәнбәи олан халг әдәбийятынын

мөвзуу вә мүндәрәчәси, форма вә ифадә көзәлликләри һәммишә Сәмәд Вурғуна тә'сир әдән, онун ени сәнәткар-лык хусусийәтләри әлдә әтмәсинә көмәк әдән амилләр-дәндир. Халг әдәбийятынын гәһрәманыг, сәдагәт, һәята никбнн бахыш, азадлык йолунда мүбаризә кими нәчиб хусусийәтләри, көзәл кейфийәтләри С. Вурғунун яра-дычылығында, онун инкишафында гүввәтли рол ойнамаг-дадыр. Шаир, Азәрбайҗан халг әдәбийятынын әфсанә, һағыл, гоһма, аталар сөзү, мәсәл кими мүхтәлиф фор-маларындан, буиларын мислән, дәрнн мәһәсәсиндән, рәнкарәнк ифадә хусусийәтләриндән тез-тез, һәм дә мәһәрәтлә истифадә әдир. Буну, шаирн «Аслан җаысы», «Айын әфсанәси», «Булаг әфсанәси», «Өлән мәһәббәт» кими бир чох әсәрләриндә көрмәк олар.

С. Вурғун халг әдәбийятындан сәрбәст, ярадычы бир сәнәткар кими истифадә әтмәк, халг әдәбийятынын көзәл хусусийәтләринн бөйүк совет һәгигәтләринә мүвәфиғ бир йол илә инкишаф әтдирмәк вә ениләшдирмәк тәрәф-дарыдыр. Бу чәһәтдән С. Вурғунун моһнур Азәрбайҗан ашығы Әләскәрдән өйрәнмәк һағтында ирәли сүрдүйү мүлаһизәләри чох марағлыдыр. О, дейир: «Халис азәр-байҗанча язымыш олан ашыг шеирләриндә бир ачыг-лык, сафлык, тәбиғиллик, милли ифадә формалары чохдур. Бунлардан истифадә илә биз ялныз ашыг Әләс-кәрә җағыйтмамаг шәртилә букүнкү ше'римиздә бу күнүн сафлығыны, тәмиз вә сәминн лирикасыны, халгын зөвг-ләринн кениш сурәтдә тәрәннүм әтмәлийик».¹

Классик вә мүасир рус ше'риндән, онун җабағчыл вә көзәл әһәләриндән, зәнкин халг әдәбийяты хәзинәсин-дән, реалист Вагиф ше'риндән илһам алан вә өйрәнән С. Вурғун ярадычылығы, ени кейфийәтләр кәсб әтмә-йә башлайыр. Шаирн әсәрләри онун идея истигамәтнин там айдындыгы илә әкс әтдирир.

★
Вәтәнпәрвәрлик, Ленин, партия дүһәсынын тәрән-нүмү, пролетар интернационализм, совет варлығы вә сосялист һәятынын тәнтәнәси, бейнәлхалг иртиҗаа гаршы мүбаризә Сәмәд Вурғунун әсәрләриндә ени бир аһәнклә сәсләнир.

¹ С. Вурғун, «Бөйүк реалист», «Коммунист» гәзети, 1949, № 109. 5 июн.

² С. Вурғун. «Наш друг и учитель», «Дружба народов», 1949, № 3. сәһ. 136.

¹ С. Вурғун. «Октябрь вә Азәрбайҗан әдәбийяты», «Ингилаб вә мәдәнийәт», 1934, № 11—12.

Доғрудур, вәтән-мәһәббәти—Азәрбайчан әдәбийятынын әсрләрдән, бәри әсас мөвзуу олмушдур. Лакин вәтән севкиси сөзүн кениш мәнәсында, Бөйүк Октябр сосялист ингилабидән сонра ени характер алмыш, совет вәтән-пәрвәрлийи шәклиндә мейдана чыхмышдыр.

С. Вурғунун әсәрләриндә совет вәтәнпәрвәрлийи һисси кениш ер тутур. Шаир, өз охучусуну мүчәррәд «вәтән» мәфһуму илә мәшғул этмәйиб, конкрет шәхилдә бир ери алмагла ону бүтүн совет адамларынын Вәтәни олан Совет Иттифагы мәнәсында үмумиләшдирир. О, өз кичик доғма юрдуна олан мәһәббәтини бөйүк Совет Вәтәни фөвгүнә йүксәлдир. Вәтәнпәрвәрлик Сәмәд Вурғун ярадычылығынын лейтмотивини тәшкил әдир.

С. Вурғун ярадычылығында ени сосялист һятынын тәрәннүмү хүсуси бир мөвзу тәшкил әдир.

«Бәсти» поэмасында «Шаир һятысыз, шаир дейилдир» дейән С. Вурғунун әсас илһам мәнбәи сосялист һятыдыр. Бу, тәкчә С. Вурғунун дейил, бүтүн совет шаир вә язычыларынын, алим вә ихтирачыларынын, фәһлә вә колхозчуларынын әсас илһам мәнбәдир. Белә бир һяятда етишән, һәр ан партия вә дөвләтимизин гайғысы илә әһәтә олунмуш коммунист шаирин әсәрләри, шүбһәсиз, ичиндә яшадығы һятын тәрәннүмүндән ибарәт олачагдыр.

Сәмәд Вурғун бүтүн варлығы илә бу һяята бағлы олдуғундан тарихи мөвзуда язылмыш әсәрләриндә белә, тәсвир олунан кечмиш һяята сосялист һятынын көзү илә бахыр, ялыз бу нөгтейи-нәзәрдән ону гиймәтләндирир. С. Вурғун поэзиясында тәрәннүм олунан сосялист һяты, Азәрбайчан халгынын ингилаба гәдәрки ачыначаг һяты илә мүгайисәли шәкилдә көтүрүлүр вә ени һятын үстүлүкләри парлаг бояларла әкс олунур.

«Талыстан» поэмасында шаир хошбахтлыға чыхмыш Азәрбайчан халгынын һятыны тәрәннүм этдикдән сонра «Гыллы бөркүнү башындан гоймаян», «сары күркүнү битләйән» ингилабдан әввәлки Азәрбайчан кәндлисинин ачыначаглы һятыны тәсвир әдир.

«Бәсти» поэмасында шаир сосялист әмәйи гәһрәманы Бәсти Бағырованын симасында ағ күнә чыхмыш ени Азәрбайчан гадынлығынын хошбахт һятыны тәсвир этмишдир. «Бешик башында» юхусуз кечәләр кечирән. «Бәхти сачындан гара» олан ингилабдан әввәлки Азәр-

байчан гадынлығынын үмуми тәсвириндән сонра шаир «көйдә гушлар кими ганад чалан», «халча тохуян» «шеир язан», «кәнддә мүәллимлик әдән» ени Азәрбайчан гадынлығынын тәсвиринә кечир. Биринчи тәсвирдә мүһитлә бәрабәр ағлаян шаир, икинчидә ени мүһитлә бирликдә, өз гәһрәманлары илә бәрабәр күлүр, севинир:

.. Бу әлләр бағында доғма бир гушам,
Азад нәғмәләрчин ярадылмышам.
Олмуш илк илһамым бу гызыл байраг,
Күн кими парлаян бәхтимә бир бах,
Чавабсыз галмамыш һәлә суалым,
Һай вурур, гый вурур мәним хәялым.
Букүнүн шаири нә бәхтиярдыр...

Шаир өзүнү она көрә бәхтияр һесаб әдир ки, биринчи нөвбәдә онун халгы бәхтиярдыр. Халгынын бир нүмайәндәси олан Бәстинин әмәк чәһәсиндә газандығы бөйүк наилийәтләрин илк сәбәбини шаир сосялист һятынын халға бәхш этдйи бөйүк имканларда, бир сөzlә, ени дөврәндә көрәрәк:

.. Бәсти! Нә хош кечир бизимлә дөвран,
Вар олсун дөврәни белә ярадан—
дейир

С. Вурғун «Мурадхан», «Кәнд сәһәри» кими поэмаларында вә бир чох шеирләриндә совет адамларынын әмәк гәһрәманлығыны бөйүк илһамла тәрәннүм этмишдир.

Интернационализм, Сәмәд Вурғунун бу дөвр ярадычылығында әсас мотивләрдән бири олмушдур. Шаир өз халгыны севмәклә, истәр Совет Иттифагы дахилиндә яшаян башга-гардаш халглара вә истәрсә дә харичи өлкәләрдә яшаян зәһмәткеш күтләләрә өз мәһәббәтини билдирир. Пролетар интернационализминин әсас чәһәтләриндән бири олан бүтүн дүня пролетариатына рәғбәт-мәсәләси, С. Вурғун шеириндә айрыча бир мөвзу тәшкил әдир.

«26-лар» поэмасынын мөвзуу, шаирин өзүнүн дедийи кими «интернационализмнән парлаг вә өлмәз нүмунәсидир». Бурада мүхтәлиф милләтләрдән олан ингилабчылар ваһид идея әтрафында бирләшәрәк бир мәсләк йолунда—бөйүк коммунизм мәсләки йолунда чарпышыб һәлак олмушлар.

Бу поэмада вәтəнин сәадəти уғрунда һалак олан 26 Бакы комиссарынын мұбаризәсиндән вә Ағчағум чөлүндә инкилис гәсбкарларынын Азәрбайжан халғына этди-йи рəзил бир гәсддән бəһс олунур.

Мүхтəлиф миллəтлəрин сарсылмаз достлугунун аса-сыны бəйүк коммунизм идеясы тəшкил эдир. Сəмəd Вур-ғун, бу идеянын апарычысы олан халqlар достлугуну вә миллəтлəр гардашлығыны һəмишə һəрəртлə алғышла-мышдыр:

Кəл, шейда бүлбүлүм, верəк сəс-сəсə,
Гардашлыг адына мин сəһбəт ачаг.

(«Бүлбүл»)

дейəн шаир бу гардашлығы һəр шейдән үстүн тутур. Чүнки «интернационализм һəр чүр миллəтчилиһ, мəһдуд вəтəнчилиһ эидд олан пролетар идеологиясынын бир ифадəсидир».¹

Сəмəd Вурғун ярадычылығында интернационализм мотивлəри кетдикчə даһа бəйүк гүввəт вә гүдрəт алыр. Бу исə онун бүтүн инсанлыгла бирликдə арзулайыб тəрəннүм этдиһи коммунизм чəмиййəтинин гурмаг арзусун-дан ирəли кəлир.

Шаир, бəшəриййəтин ичатыны миллəтлəринин дост-луғунда, гардашлығында вә бирлиһиндə кəрүр:

Гəринəлэр кечəчəкдир, эй улу рəһбэр,
Айлар, йллэр, өз һүснүнə һейран галачаг.
Зəңчирлəри парчаланыш бүтүн өлкəлэр
Гардашлығын дүнясында нəфəс алачаг.

(«Рəһбэрə алғыш»)

Ленин дүһасы, Ленин нəзəриййəсилə яранан «ени дүня»нын тəрəннүмү шаирин бүтүн əсəрлəриндән гызыл бир хəтт кими кенир. Бир сөзлə, Ленин əмəллəринин тəрəннүмү, Сəмəd Вурғун ярадычылығынын əсəс мотивлəриндəндир.

Шаир, совет адамларынын йийəлəндиһи һəр һансы бир нəмəтдән данышдыгда мұтлəг Ленин адыны чəкир, бүтүн бунлары Ленин ады илə бағлайыр. «Бəсти» поэ-масында:

¹ С. Вурғун, «Октябр вə Азәрбайжан əдəбийяты», «Ингилаб вə мəдəниййət», 1934; № 14—12.

Гуртулмуш йолуну бу мəһкум элин,
Кəстəрди атамыз, кəстəрди Ленин—

дейр.

Əкəр шаир, коммунизм гуручуларынын каннаты дə-йишмəсиндән, тəбиəтин инсан əмəйинə табə этмəсиндән бəһс ачырса, бу бəйүк əмəллəри Ленин дүһасынын бəйүк ифадəси кими гиймəтлəндирир.

Гаялар, гаялар! Гуш гонмазсыныз.
Мəһəббəт анламаз, сөз ганмазсыныз.
Дүнянын сирри вар, сөзү вар сиздə.
Бир күн кəлəчəк ки, даш сизнəниздə
Нахышлар ачачаг инсанын эли,
Галхачаг Ленинни бəйүк һейкəли.

(«Талыстан»)

«Инанмышам байрағымыз ер үзүндə йүксəлəчəк,
Бу байрағын кəлкəсинə гоча дүня хош кəлəчəк.

(«Мавзолей»)

Шаир инаныр ки, Ленин вə онун əлмəз нəзəриййəси бүтүн дүня зəһмəткəшлəринин бир байрағын алтында бир-лəшдирəчəкдир. Ярадычылығы бою бу бəйүк һəгингəти тəрəннүм эдəн шаир, кəлəчəк күнү —коммуизми һəми-шə Ленинни ады илə бирликдə чəкир.

Бу шеир, тəкчə шаирин дейки, бүтүн Азәрбайжан халғынын партиямыза мəһəббəт вə миннəтдарлығынын ифадəсидир.

Сəмəd Вурғунун поэзиясы ярандығы илк күнлəрдən иртичаа, мұһарибə гызышдырычыларына гаршы чыхмыш вə бу сəһədə бəйүк бир гүдрəт кəсб этмишдир.

Бу чəһəтдән онун «Өлүм күрсүсү» поэмасы характе-рикдир. Поэма, мұһүм бейнəлхалг, сныс əһəмиййəти олан бəйүк бир мəсəлəдән бəһс эдир. 1933-чү илдə бүтүн дүняны марағландыран бу мəсəлə, шаирин гəлəмшидə ис-тəр мəзмун вə истəрсə дə бəдний чəһəтдән өзүнүн лəзыми ифадəсини тапмышдыр. Бу поэма, Алманияда баш верəн бəйүк бир тарихи һадисəнин бəдний əксидир. Шаир, бу-рада коммунист Дмитровун бəдний образыны вермəклə бəрабэр, империализми, онун дахил чүрүклүйүнү мəһə-рəтлə ифша этмишдир.

Бу иллəрдə С. Вурғун «Ядыма дүшдү», «Данышаг», «Ашыг гардышыма», «Бəнəфшə» вə с. бир сыра гошма тəрзиндə лирик шеирлэр я

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitابخanası

ашыг әдәбийяты руһуна нә гәдәр яхын олдуғуну көстә-
рир.

Шаирин бу дөвр ярадычылығында сатира да мүй-
йән ер тутур. Онуң «Инчә ханым», «Чил тоюғун тәк
юмуртасы», «Кар’ерист», «Хейрә, шәрә ярамаз», «Дар-
көз», «Ханн», «Әһли-гәләм» шеирләри буна мисал ола
биләр.

Бу шеирләрин тәнгид һәдәфи сатира үчүн нә гәдәр
мүнасиб олса да буңларын бәзиләри сатира сәвийәсинә
ғалдырылмамышдыр. Бу шеирләрдә күлүшдән чоһ, шаи-
рин чидди мұһакимәси үстүлүк тәшкил әдир. Шаир өзү
дә буну һисс этдһиндәндир ки, «Чил тоюғун тәк юмур-
тасы» ше’рини бу сөзләрлә башлайыр:

Охучум, әтираф әдирәм гәлбән,

Сатира кәлмәйир бүкүн әлимдән.

Беләликлә, Сәмәд Вурғун ярадычылығы кетдикчә
инкишаф әдир, онун әһәтә даирәси кеңишләннәр. Шаир
өзүнүн бу дөврдә яздыгы «Он икки декабр», «Рәһбәрин
вәтәни», «20 баһар», «Сәадәт нәғмәси», «Сөз букети»,
«Ше’римизин ағсагалы» кими шеирләри вә «Үсян»,
«Ләкбатан» кими поэмалары илә чоһчәһәтлһи бир ярады-
чылыг йолуна гәдәм гойдуғуну көстәрир.

Халгын бүтүн гүввәләрини имтаһандан кеширән Бө-
йүк Вәтән мұһарибәси, идеоложи силаһымыз олан совет
әдәбийятыны да сыһагдан чыхарды.

Мұһарибәнин илк күнләриндә Азәрбайҗан совет ша-
ирләри Вәтәнин сәадәти уғрунда аловлар атылан бир
халгын әзәмәтини, совет адамларынын мә’нәви үстүлүк-
ләрини, халгта чәһәһәнин мөһкәм әләғәсини тәблиғ әдән
шеирләр яздылар. Бу шеирләрин чоһу чағырыш харак-
тери дашыыйрды. С. Вурғунун:

Билсин ана торпаг, эшитсин Вәтән,

Мүсәлләһ әскәрәм мән дә бу күндән!—

мисралары, халгын адындан сөйләнән әскәри анд кими
сәсләнди. Ялһыз язычы үчүн дейил, бүтүн халг үчүн бу
мисралар һәт гәйәсинә чеврилди. Дәрдләр, яралар, ар-
зулар вә истәкләр эйниләшдикчә әдәбийятын ән дөйүш-
кән жанры олан шеир даһа артыг һәята бағланды, даһа
артыг халгын үрәһиндән хәбәр верди вә даһа кәскиң
мұбаризә силаһына чеврилди.

Бөйүк Вәтән мұһарибәси илләриндә шаирин Москва
олан сонсуз мөһәббәти, хусуси бир гүввә илә өзүнү көс-
тәрди. Бу дөврдә о, гызыл пайтахта «Москва» вә «Салам
Москва» адлары алтында икки шеир һәср әтмишдир.
«Москва» ше’риндә:

Бир ана гойнудур исти гучағын,

Гәлбә мөһрибандыр одун, очағын.—

дейә шаир, Москваны ана гойнуна бәнзәдир, ону өз доғ-
ма вәтәни кими торәһнүм әдир. «С. Вурғунун вәтәни
бәшәрийәтин сәадәт вә азадлыг мәнбәлидир. Бу вәтән,
сосялизм идеяларынын парлаг бир һәгигәтә чеврилдһи,
инсанлығын ән йүксәк һисс вә арзуларынын чичәкләнди-
йи доғма бир өлкәдир. Бу вәтәнин көзү вә гәлби Мос-
квадыр».¹

Буна көрә дә шаир, Москвая доғма вәтән кими ба-
хыр вә ону «әбәдийәтин чанлы һейкәли» адландырыр.
«Москва» ше’ри Москванын Һитлер фашизмидән гәһрә-
манчасына мұдафиәсинә һәср олунмушдур.

«Салам Москва» ше’рини С. Вурғун Москва әтра-
фында дүшмән дәстәләриниң мәғлубийәтиндән сонра,
1942-чи ил, январын 26—27-дә ССРИ Язычылары Итти-
фагы пленуму ичласына кетдһиң заман Москвада яз-
мышдыр. «Москва» ше’риндә дөйүшән Москва, «Салам
Москва»да исә гәлиб Москва тәсвир олунмушдур. Шаир,
Москванын «башында туфанлар гопандан бәри» 8 ай ону
көрмәмишди; бу узун айрылыгдан сонра пәил олдуғу кө-
рүш онун гәлбиндә ени һиссләр, ени дуйғулар оятмыш-
дыр. Шаирин бу һәсрәтини беш ай әввәл гәһрәман шәһә-
рин мұдафиәси заманы яздыгы «Москва» ше’риндә дә
көрүрүк.

Язычы Н. Мөһди шаирлә бирликлә Москвая кетдик-
ләри заман йолда кечирдикләри һәйәчаны белә тәсвир
әдир: «Биз бу сәфәри, һәятымызың ән гиймәтлһи күнләри
адландырсаг, һеч дә янылмарыг. Үрәкләримиз гейри-ади
бир севинчлә чырпыныр, бу севинч узун айрылыгдан сон-
ра истәклһи анасынын көрүшүнә кәтән бир огулун севин-
чидир».²

1 М. Ариф. «Вәтәнпәрвәр шаир», «Сәадәт уғрунда» китабчасы-
нын мұғәддәмәси, сәһ. 5.

2 Н. Мөһди—«Москва», Ушагкәңчәшр, 1942. сәһ. 2.

Москвада шаирин пайтахта һәср этдийи ше'ринин адыны «Салам Москва» гоймасы да узун һәсрәтдән сонра өвладың доғма анасылә көрүшүнү ифадә эдир.

Сән ачығ алынла, күләр үзүнлә,
Һәр вахт даянырдың мәним гаршында,
Чүнки һәр кечәилә, һәр күндүзүнлә
Һәмсәһбәт олмушам кәңчлик яшымда.

Бурада ичтиман һиссә шәхсән һиссә бирләшмишдир. Шаир, Москваны сефир, чүнки Москва онун бөйүк вәтәнинин гәлбә—бүтүн дүнянын азадлығ вә сәадәт чырағыдыр. Бир дә о, Москваны она көрә сефир ки, Москва шаирин кәңчлик илләринин ширин хәтирәләринин өзүндә сахлайыр. О, Москвада охудуғу заман гызыл найтахтын кениш күчәләриндә бөйүк арзуларла кәзиб-долашмыш, вәтәнинә кәләчәк хидмәтинин өлчүб-бичмиш, онун әлм очағларында «дәстәдән керидә галмамағ үчүн» Ленинни китабларыны охумушдир. Инди о, бир даһа һәрби вәзийәтдә олан Москваны кәзиб долашыркән гоҗаман шәһәрдә тамам башға бир әләм көрүр. Москва тамамилә дәйишмишдир. Вахтилә кениш аудиторияларда ширин муһазирәләринин динләдийи, әлләриндә һәмнишә тәбашир көрдүйү ағ сачлы алимләрин әли сипаһлы, язычы достларыны исә һәрби либасда көрүр:

Раст кәлир енә дә достлар, танышлар,
Енә дә әл вериб өпүшүрүк биз.
Ғашлар чатылмышдыр, сәртдир бахышлар,
Инди мүсәлләһдир бүтүн нәслимиз!..

Хүсусилә «Ғашлар чатылмышдыр, сәртдир бахышлар» мисраы алтында шаир бөйүк бир фикри—муһарибәнин совет адамларынын симасында олан әксини ифадә этмишдир.

Будур, бир мейданда раст кәлир мана,
Татьяна Ларина! Дәйишмиш бүтүн.
Ғызарты чөкмүшдүр янағларына,
Солғун көрүнмәйир бәнизи букүн.

Шаир, бурада «Русия һәятынын намусу» (В. Г. Белинский) олан «Евкени Онекин» романынын гәһрәманыны яд эдир. Татьяна рус гызыдыр. Анчағ о, XIX әсрин дәбләбәли бал мәчлисләриндә мәст олаң романтик бир гыз дейилдир. О, инди тамамилә дәйишмиш дөврүмүзүн гәһ-

рәман Зоясына чеврилмишдир. Инди о, заманын ағыр имтаһанларындан кечир; инди о, өз романыны гапамыш, саатларла Онекинни йолуна көз дикдийи ачығ пәнчәрәни өртмүш, чийишнә шинел, әлишә түфәнк алыб «әшгин бағыны гопаң човғундан, әсән күләкдән горуюр».

Муһарибә әдәбийәта зәнкин, рәңкарәнк мөвзулар, ени фикир вә ени гәһрәманлар кәтирдн. Азәрбайҗан әдәбийәты өз муһариз вә ингилаби руһуну муһарибә шәраитиндә ени вә даһа чанлы бир шәкилдә кәстәрди. Вәтән муһарибәсн дөврүндә С. Вурғунун ярадычылығы да ени мөвзу вә ени гәһрәманларла зәнкинләшди.

С. Вурғунун «Ананын өйүдү» ше'риндә вәтән тимсалы кимн верилән ана чох марағлыдыр. Бу дөврдә бүтүн совет шаирләринин тез-тез анай мурачнәт әтмәләрин тәсәдүфи дейилди. Дөйүшчү, ана—вәтән уғрунда муһаризә әтдийиндән шаир дә вәтәни ана, ананы вәтән тимсалында алмышдыр.

«Ананын өйүдү» ше'ри нәнки Сәмәд Вурғун ярадычылығында, үмүнийәтлә Азәрбайҗан ше'риндә өз мөвзуу әтибарилә ени һадисәдир. Даһи Азәрбайҗан шаири Низамидән тутмуш Сейид Әзимә гәдәр бир чох шаирләр «Өйүдләр» язмышлар. Ләкин С. Вурғунун «Өйүдү» бу өйүдләрин һамысындан фәргләнир. Она көрә ки, бурадакы ана өзү тамамилә башға анадыр, совет адамыдыр.

Ана ады, Азәрбайҗан халғы үчүн һәр заман әзиз вә мүғәддәс олмушдур. Ана намусу та гәдим заманлардан бу күнә кимн халғ намусу, вәтән шәрәфи сайылмышдыр.

Анада сонсуз өвлад мәнәһбәти вардыр. Анчағ бу мәнәһбәт совет гадынында ялныз мәнәһбәт оларағ галмыр. Бу мәнәһбәтин архасында бөйүк бир ичтиман мәзмун вардыр. О, баласыны анчағ өз шәхсән мәнәфән үчүн дейил, үмүмхалғ үчүн, вәтән үчүн бәсләмишдир. О, өз баласыны севдийи үчүн дә билә-билә одлар, аловлар йчинә йола салыр. Чүнки бу ана һәр шейдән әввәл азад һәяты сефир, әсәрәтлә кечән һәята исә нифрәт эдир. Буна көрә дә о, өз азадлығы үчүн, она бу азадлығы верән совет гурулушунун муһафизәсн уғрунда доғма баласыны чәһһәйә йола салыр:

Икид балам! Һәрчәнди ки, өз ананам мән сәңн,
Чәрәйилә бөйүмүсән бизим ана вәтәнин.
Бизим әлләр Королулар, Чапаевләр юрдудур,

Һәр нәфәри күллә батмаз, топ дағытмаз ордудур.

Бу ана, оғлунун табуту өнүндә мәрданә дуруб өз үрәк сөзләрини түкәнмәз ана һиссәлә ифадә эдән Гызйетәрдир. О, инди 30 илдән артыгдыр ки, совет өлкәсиндә яшамыш вә бүкүн санки өз Ханларыны бөйүк бир ифтихарла бу көзәл дүнияны мұдафиәсинә көндәрир:

Биз сәнсиз дә доланарыг, уғур олсун йолуна.
Гылынчыны чалаң заман гүввәт кәлсин голуна.
Сән дүшмәнни габағында икид тәрпән, вугарла
Түфәнкини тәмиз сахла, атыны да тумарла.

Бу мисралардакы тәбиilik вә сәдәлик анчаг аная мәхсусдур.

Ана өз оғлуна вердийи өйүдү битиринчә оғул дағ кими ериндән тәрпәниб йола дүшүр. Бу заман, «Күнәш яйды шөләсини вәтәнин көйләринә» дейә шаир бир мисра илә көзәл бир ләвһә чызыр. Бу мисра өз поэтик гүввәсилә шәрә екун вурур. Күнәш гәһрәманын йолларына нур сәпир, онун нурлу кәләчәйә—бөйүк эфәрләрә доғру кедән йолуну ишыгландырыр.

С. Вурғун «Шәфгәт бачысы» ше'ри дә чағырыш руһунда язылмыш көзәл әсәрләрдәндир. Шаир бурада дөврүн һәчәрини дөйүшләрә чағырыр:

Кәл Гызыл Ордуя, сарыл бу күнә,
Парла яз күнүнү сәһәри кими.
Тутум үзәнкини, галх ат үстүнә,
Сән, Гаҗаг Нәбиниһи һәчәри кими.

Азәрбайҗан әдәбиятында һәмишә Фәрһадла Ширин, Нәби илә Һәчәр, Элханла Солмаз, Ханларла Мәһрибанлар янашы дурмуш, бир идея вә бир мәгсәд уғрунда чарпышмышлар. Гадыларын бөйүклүйүнү, онларын ялныз ичтимай һәятымыздакы иштиракында, дөвләт хадими вә я әлм, сәнәт адамы олмаларында ахтармаг чоҳ аздыр. Гадылар әйни заманда өлкәмизни дүшмәндән мұдафиә эдән Чаванширләр, Корәгулар, Нәбиләр бөйүдүб тәрбийә этмиш, һәм дә вәтәнин истиглалийәти уғрунда чарпышмагы бачармышлар. Буна көрә дә Сәмәд Вурғун:

Адын шәрәфлидир сәнин, әй гадын,
Дәһиләр анасы чағрылыр адын—дейир.

Азәрбайҗан совет әдәбиятында ярадылан Севил, Күлүш, Алмас, Сачлы, Пумаи кими гадын сурәтләри бә-

йүк ингилабын онлара бәхш этдийи азад һәяты мөһкәмләндирмәк уғрунда, көһнәлийин галылары илә йорулмадан мұбаризә апармышлар. Вәтән мұһарибәси күнләриндә исә өз тарихинин ән шәрәфли илләрини совет дөврүндә яшамыш Азәрбайҗан гадылары өз сәадәтләрини горумаг мәс'улиййәтини даһа дәриндән һисс этмишләр. Буна көрә дә апалар өз оғул вә гызларыны чәһһәйә йола салырлар. Вахтисә күн ишығына һәсрәт галан, ялныз «би-биләринин», «йәнәтәринин» мөвһуматыны эшитмәйә мәчбур әдилән Назлылар («Өлүләр») инди тамамилә ени адамлардыр. Онлар бу ағыр илләрдә чәһһәләрә кедир, бөйүк ичтимай вәзифәләр дашыйыр, вәтәнин тәлеини һәлл әдирләр. Бу шәрәфли хидмәтилә Азәрбайҗан гадыны өз тарихинә ени гәһрәманыг сәһифәләри языр.

Күлүшләрин, Алмасларын көһнәликлә мұбаризә әдиб яратдығлары ени чәмиййәтин мұдафиәси кими шәрәфли бир ишә атылан гызлардан бири дә шаирин гәләмә алдыгы шәфгәт бачысыдыр:

Әлиһә гурдугун барлы бағчалар,
Туфанлар гопса да саралыб солмаз.
Бизим бу ерләрдә бир мәсәл дә вар:
«Асланын әркәйи, дишиси олмаз!»

С. Вурғун «Бүтүн халглар, гәбиләләр од ичиндән чыхаҗагдыр» адлы мәшһур ше'риндә мұһарибә аловлары ичәрисиндә чырпынан Авропа өлкәләринә нәзәр салыр, онларын фашизм әсарәтиндә чәкдийи ишкәнчәләрдән, мәһрумиййәтләрдән бәһс әдир. Фашист әсарәтинә мә'руз галмыш чех, поляк, маҗар вә болгар халгынын фа-чиизмдән ачы-ачы данышыр вә бөйүк бир узагкөрәй-ликлә бу халгларын Совет Ордусу тәрәфиндән хилас ола-чағыны хәбәр верир. Дүнянын бир сыра мүртәчә даирә-ләри һитлерчиләрин мүвәггәти «гәләбәләриндән» ағыз до-лусу данышдыгы бир дөврдә С. Вурғун «әлиһизлә ғаза-чагыг биз һитлерин мәзарыны» дейир. Шаирин Вәтән мұһарибәси дөврү ярадычылығында совет халгынын гүд-рәтиңә инам, мұһарибәнин сонуна иикби бахыш әсас ер тутур.

С. Вурғунун 1941-чи ил, 29 июлда яздыгы бу ше'р. һәлә о заман адлары чәкилән халгларын азад, демокра-тик республика яратмагда мәһз партиямызын ләһиһи

сийсәтинә инам һисси бәсләдикләрини ифадә эдирди. Бу инам һисси инди бүтүн дүня халгларыны, хусусән әсарәт алтында яшәян зәһмәткеш халг күтәләрини сүлһ вә хәшбахт һәят уғрунда мүбаризәйә руһландырыр.

С. Вурғунун ярадычылыгында Вәтән мүһарибәси тәһрәмәнларына, дәйүшчүләринә һәср әдилмиш шеирләр бир силсилә тәшкил эдир. Шаирни, сийәси рәһбәр Камал Гасимова, пилот Мәһәһир Аббасова, Совет Иттифагы Гәһрәмәни Ибраһим Мәммәдова, партизан Бабаһи Дашова, азад әдилмиш Ордол шәһәринә илк дәрә байраг санчан дәйүшчү Хүсейн Әждәрова һәср әтдийн «Гәһрәмәни һүнәр», «Икид шаһин», «Азәрбайҗан баласы», «Партизан Бабаһи үчүн», «Байрагдар» вә с. шеирләр. бу силсиләдәндир.

Вәтән мүһарибәси дөврүндә истәр нәсрә вә истәрсә дә ше'рә кәлән ениликләрдән бири дә совет дәйүшчүсүнүн тәсвири инди. Халгы гәһрәмәнлыга сөвг әдән вәтәнпәрвәрлик идеясынын ән яхшы тимсалы олан совет әскәри халгын фәхри, милли гүрурудур. Бу ени сурәт, әдәбийятымыза ени мәзмун вә ени кейфийәт кәтирминдир.

Вәтәни мүдафиә идеясы бу гәһрәмәни мүбаризә вә гәләбә байрагыдыр. О, һарада олурса-олсун вәтән сәвкиси дә онун гәлбиндә кедир.

Совет сәрһәдләриндән Берлинә гәдәр кечдийн дәйүш йолларында мүхтәлиф халглары, мүхтәлиф миллиәтләрин фашизм әсарәтиндә чәкдийн әзаблары, мәдәнийәтнин тапдандыгыны, инсан шәрәфинин алчалдыгыны көрән бу дәйүшчү, фашист әсарәтинә мә'руз гәлмиш халглар азадлыг кәтирмәклә өз мүбаризәсини бөйүк һагг иши олдугуну бир даһа дәрк эдир. Бу нәсрә ону даһилән гәт-гәт йүксәлдир, мә'нәви аламини зәңкилләндирир.

Гызыл әскәр һаггында динч гуручулук илләриндә дә бир чох шеирләр язылмышдыр. Бу шеирләр, һамасы «Сабаһ мүһарибә олурса...» шүары алтында үмуми сәңийә дашыйдыр. Бөйүк Вәтән мүһарибәси дөврүндә нәсрә әдәбийятымызда, о чүмәдән, ше'римиздә конкрет дәйүшчү сурәтләр яранмаға башлайыр.

С. Вурғунун конкрет дәйүшчүләрини фәаллийәтинә һәср әтдийн бу шеирләр, совет әскәринин тамамланмыш бәдди сурәтнин яратмаг ишиндә атылан илк вә мүвәффәгийәтли аддымдыр.

Шүбһәсиз, Бөйүк Вәтән мүһарибәси дөврүндә арха чәбһәнин дә чох бөйүк әһәмийәти олмушдур.

Арха чәбһәнин ролуну гиймәтләндирән шаир, чәбһәйә чәрәк көндәрән тарла гәһрәмәнларынын («Дашсалаһлы йолдандыра»), дәйүшчү баласыны тәрбийә эдиб бәсләйән ушаг бағчасы ишчиләринин («Ушаг бағчасы»), гызыл әскәрләрә совгәт көндәрән Күлпәриләрин («Совгәт»), дүнимән гаршысында көксүнү сәнкәр әдән дәйүшчүләрин яраларыны сағалдан Мустафа Топчубашевләрин («Салам, достум»), арха чәбһәнин гәһрәмәнларына мә'нәви гәдә верән сәһнә усталарымызын («Илһам пәрсиси») хидмәтләрини севә-севә гәләмә алмышдыр.

1945-чи ил майын 9-да Бөйүк Вәтән мүһарибәси бизим гәләбәмизлә гуртарды.

Икинчи дүня мүһарибәсиндән сонра ССРИ-нин бейнәлхалг әһәмийәти вә нүфузунун сон дәрәжә артмасы бүтүн дүнянын демократик гүвәлләринин Совет Иттифагы әтрафында бирләшмәсинә, антидемократик мүртәчә дөвләтләрин нәсрә тәрәггивәрпәр дөвләтләрә гаршы даһа артыг гәзәбләнмәсинә сәбәб олду.

Совет дөвләти өзүнүн бейнәлхалг сийәсәтиндә һәмншә бүтүн халгларын милли азадлыг вә истиглалийәтнин мүдафиә әтминдир вә мүһарибә гызышдырычыларына гаршы йорулмадан мүбаризә апармышдыр. «Халглар арасында сүлһү мөһкәмләндирмәк үчүн бейнәлхалг Сталин мүкафатлары» тә'сис әдилмәсн һаггында ССРИ Али Совети Рәясәт һей'әтинин 20 декабр, 1949-чу ил тарихли фәрманы Совет Иттифагынын дүня иртичаы әлейһинә йүрүтдүйү сийәсәтнин гиймәтлин сәһәдләриндәндир.

Бөйүк Вәтән мүһарибәсиндән сонра әдәбийәтдә сүлһ вә демократия, бейнәлхалг иртичаа гаршы мүбаризә мөвзуу әсас ер тутур вә С. Вурғун бу мөвзуда, «Зәңкинин арзулары», «Авропа хатирәләри», Иран иртичаына гаршы «Көрпүнүн һәсрәти», «Яңдырылан китаблар», «Гәһрәмәнларә энг олсун» вә саир әсәрләрини языр.

Гәләбәдән сонра әдәбийятын мөвзуу дәийишди. Совет әдәбийятынын гаршысында тамамилә ени вәзифәләр дурду. Бу вәзифәләрни УИК(б) МК-нын 1946-чы ил август—сентябр тарихли гәрарлары мүәййәнләшдирди.

А. А. Жданов йолдаш «Звезда» ва «Ленинград» журналлари баггында этдийи машһур мәрүзәсиндә дейрди:

«Совет әдәбийятынын вәзифәси, совет мәдәнийәтинә вә сосялизмә әдилән бүтүн алчаг ифтира вә һүчүмләрә зәрбәйә зәрбә илә чаваб вермәклә барабәр, чүрүмәк вә дағылмаг һалында олан буржуа мәдәнийәтинин чүрәтлә гамчыламаг вә чәсарәтлә һүчүм әтмәкдир».¹

А. Жданов йолдашын мәрүзәсиндә тохундуғу бу мүһүм мәсәлә С. Вурғунун «Зәнчинини арзулары» поэмасында өз әксини тапды. Ирг нәзәрийәсинини мүдафиәчиси олан империализм илә бу нәзәрийәйә зидд олан сосялизм гүввәләрн поэмәдә гаршы-гаршыя гоюлмушдур. Бурада империализм чәбһәси инкилис Тэйлорун, сосялизм чәбһәси исе шаирин өз симасында тәмсил әдилмишдир.

С. Вурғунун «Зәнчинини арзулары» Азәрбайҗан әдәбийятында зәнчиләрн дәрнн кәләлик юхусундан оянышыны, онларын азадлыг уғрунда апардыглары мүбаризәни әкс әтдирән илк көркәмли әсәрдир. «Зәнчинини арзулары»нда тәсвир олунан зәнчи рәссам, дүнәнки мүти Том дайы дейилдир. О, бәлкә дә өз «кәлә әчдадына нифрәт әдир». Букун о ени арзуларла Вротслава шәһәриндә чағырылмыш мәдәнийәт хадимләрннин дүнә конгрессиндә нитг сөйләйиб дейир: «Әкәр мән сүрдүйүм азадлыг гатарынын төкөрләри алтында өз доғма, әзиз, ағ сачлы нәнәм дә галыб мәһв олса мән енә дә бу азадлыг гатарына даян,—демәйчәйәм. Ону сон мәнзилә, сон мәгсәдә кими сүрәчәйәм».²

Сәмәд Вурғун 1948-чи ил, август айынын 25—28 арасында гәдим Полша шәһәри олан Вротслава кечпирилмиш әлм вә мәдәнийәт хадимләрннин үмумдүнә конгрессиндә иштирак әтмиш вә һәмин зәнчинн дә орада динләмишдир. Шаир һәятдан алдығы бу тәәсүратыны ярадычылыг тәхәййүлүндән кечирәрәк, рәссам зәнчинин симасында ингилаби шүура чатмыш кәлә зәнчи халгынын үмумиләшмиш образыны яратмышдыр. Бурада зәнчинин рәссам верилмәси, тәсадүфи дейилдир. Рәссам ярадычы-

дыр, ярадычылыг исе инсанлыгын хусусийәтләриндәндир. Америкада зәнчи үчүн ярадычылыг мүмкүн дейилдир.

Әһтираслар мүбаризәси, ики дүшмән гүввәнин гаршы-гаршыя кәлмәси, драматик конфликт «Зәнчинини арзулары» поэмасынын ән яхшы чәһәтләриндәндир. Әсәр мүәййән әдилмиш бир һадисә илә башлайыб гуртармаса да, башлы-бүтүнлү бир әһвалатын чәрәяныны тәсвир әтмәсә дә тамамланмыш бир поэмәдир. Поэма һәчминин кичиклийинә бахмаяраг демократия илә иртичәин, зүлм илә әдаләтнн, империализм илә мәһкум халгларын конфликтини охучунун нәзәриндә чанландырыр. Бу конфликт дар вә кениш мәһадә ики чәһәтдән әкс әтдирилмишдир: Биринчи чәһәт, рәссам зәнчинини азад яратмаг арзуларына сәдд чәкән ичтиман гурулуша гаршы нифрәт вә барышмамазлыг һиссидир ки, бу, зәнчинин нитгиндә өзүнү көстәрир. Иккинчи чәһәт, демократик өлкәләр, башда сүлһүн һәгиги кешикчиси олан Совет Иттифагы илә, азадлыг вә сүлһ уғрунда мүбаризә апаран бүтүн дүнә мәзлумларынын мәнәфәи илә мүртәчә империалист дәвләтләрин мәнәфәинин тоггушмасы шәклиндә тәзаһүр әдир. Бу бөйүк ичтиман конфликт, зәнчинин нитгини динләйән ики нәфәрин симасында әкс әтдирилмишдир. Зәнчинин демократик арзуларыны нфадә әдән бу нитг, совет нүмайәндә һейәтинин үзвү олан шаир руһландырыр, инкилис нүмайәндәси Тэйлору исе гәзәбләндирир:

О, тәрләмиш чешмәйини сол әлиңә дүзәлдәрәк
Кинайәли бахышларла днш гычайыр бир иблис тәк.
Айырмайыр көзләрини о, зәнчинин додағындан.
Бир гурд кими дншләрини шагғылдадыр заман-заман.
...О, кишиндән бүзүшдүкчә бир юмаға дөнүр бә'зән,
Элә бил ки, илан кими сычраячаг өз ериндән.
Чәнаб кимдир? О Тэйлордур! Шляпалы бир иблис-дир.

Үрәймдән сәсләр кәлир, инкилисдир, инкилисдир.

Сәмәд Вурғунун «Авропа хатирәләри» башлыгы алтында яздыгы он үч шә'ри бу дөвр ярадычылыгында хусуси ер тутур. Бу шеирләрдә рәсмән мүһарибә вәзийәтиндә олмаса да үз-үзә дурмуш ики дүнә—башда Советләр Иттифагы олмагла сүлһ, демократия тәләб әдән бүтүн бәшәрийәт, әкс чәбһәдә империализм дурур.

¹ А. А. Жданов. «Звезда» ва «Ленинград» журналлары баггында. «Ингилаб вә мәдәнийәт», 1946, № 7. сәһ. 18.

² С. Вурғун. «О, сәнәт вә сәнәткар досту иди», Ингилаб вә мәдәнийәт, 1948, № 9, сәһ. 172.

Бу шеирләрдә һәр шейдән әввәл сияси кәскинлик, ичтиман мәзмун нәзәр-диггәтн чәлб эдир. «Авропа хатирәләри»ндә коммунист бир шаирин аловлу нәфәси дуолур. Бу шеирләрдә ики алам, ики дүня гаршы-гаршыя кәтирилир. Авропа өлкәләринин кәзән шаир, бу өлкәләрин адәти, ән'әнәси, мәншәти илә таныш олур вә бу өлкәләрдәки мәдәниййәт пәрдәси алтында кизләнгән мәдәниййәтсизлик вә әйяшлыгы ифша эдир. «Лондон гарысы» ше'риндә С. Вурғун консерватив инкилис адәт-ән'әнәләринин тәнгид эдир. Инкилис ханымы атадан бөйүк дөвләтә варис олдуғуна көрә әрә кетмир, һәр күн бир мәчлис син гонағы олур вә ән нәһайәт, гочалдыгда мейлини бир чтә салыр. Өләндә о өз вар-дөвләтинин итләри сахлаян бир чәмиййәтә вәсиийәт эдир:

Өлүрәм, сонсузам, чох дөвләтим вар
Итләри сахлаян чәмиййәт үчүн.

Бу шеирләрдә коммунизмә доғру кедән совет өлкәси вә бүтүн демократик бөшәриййәтнин кәләчәйи бөйүк бир инамла тәрәппүм олундуғу кими, империализмин өлүмә доғру кетдйин дә көстөрилмишдир.

«Лондон гарысы» ше'риндә гарынын «сонсузам» дейә өлмәси тәсадүфи дейилдир. Бурада шаир, гарынын синасында өвләды олмаян, сонсуз галам империализмин нәзәрдә тутмушдур. Эйин фикри биз «Гоча Шәргә күнәш доғур» ше'риндә дә көрә биләрник:

Бу сабаһы... алгышлайыр ерин-көйүн ана гәлби,
Гоча Шәргә күнәш доғур...

Америка агры чәкир, агры чәкир онуң бәтнин
Доғур... Фәгәт, өлү доғур.

Сонсуз галыр Америка.

Шүбһә йохдур ки, бурда шаир сүлһ вә демократиянын дүшмәни олан, мұһарибәләрдән газанч мәнбәи кими истифадә әтмәйә чалышан Америка империалистләринин нәзәрдә тутур.

Сов.ИКП МК-нын мұһарибәдән сонрақы гәрарларын-дан сонра совет язычыларынын әсәрләриндә мүасир һәят, совет адамларынын дуйғу вә дүшүнчәләри, онларын әмәк чәһәсиндәки наилиййәтләри әсас ер тутур. Совет язычылары даһа бөйүк һәвәс вә мәнәббәтлә мүасир мөв-

зулара мейл көстәрир, зәһмәткеш совет адамынын образыны яратмаға чәһд эдирләр. Бу чәһәтдән С. Вурғунун «Муған» поэмасы хүсуси ер тутур.

Бу поэманын ән яхшы чәһәтләриндән бири ондан ибарәтдир ки, шаир бурада әмәк адамларынын чанлы портретини яратмаға чәһд әтмишдир. Мұһарибәдән әввәл дә шаир бу мөвзуда ири һәчмли әсәрләр язмышдыр. Сосялист Әмәйи Гәһрәманы Бәсти Бағырова һәср әтдийи «Бәсти» поэмасы да бу мөвзуда язылмыш гиймәтли әсәрләрдән биридир. Гәчминин бөйүклүйүнә, мөвзуун әһәтә данрәсинин кенишлийинә бахмайраг, «Муған» әсасән лирик һиссләр поэмасыдыр. «Муған» поэмасы шаирин Муған сәфәриндән алдығы тәәсүратларына ифадәсидир.

Шаирин аддым-аддым Муғаны кәзмәси, көрдүйү һадисә вә инсанлар һаггында йүрүтдүйү мұһакимәләрин силсилә һалында узанмасы, нәғмәләр арасындақы шәкли аһәңкарлыг бәсәрин ана хәттинин тәшкил эдир.

Өз һәятинийи вә тәбиинийи илә әсәрин ән көзәл һиссәси һесаб олунан «Гәһрәманын сәфәри» нәғмәсиндә Минкәчевир гәһрәманы Сарваның йүксәк мәһсул устасы Маня Кәримова илә ярышы вә биринчинин гәләбәси тәсвир әдилмишдир. Бу ярыш вә гәләбәдән чыхараг шаир лирик рич'әтләрә, бәдни мұһакимәләрә кечиб гәһрәманын гәләбәсини, Манянын гаршысында ловға-ловға өйүнмәсини, гарталын әзәмәтли учушдан сонра, гая башында сакит әйләшмәсинә, пәләнкин һүчүмдан сонр. ашыны пәнчәләри арасына алыб динчәлмәсинә, сәһраларда ахан дәрин чайлара бәнзәдир. Бүтүн бу тәғибәләр, бәнзәйән вә бәнзәдиләтләрә дейил, бөйүк рич'әтләрә верилмәклә нәтичәнин чыхарылмасы охучунун өһдәсинә бурахылмышдыр. Бу рич'әтләр, гәһрәманын сәччиййәсини мүййәнләшдирән көзәл әдәби үсүлдур.

С. Вурғунун бу дөврә әмәк мөвзуунда яздығы ири һәчмли әсәрләриндән бири дә «Көһнә достлар» поэмасыдыр. Әсәрин гәһрәманы гочаман нефт устасы уста Мураддыр. Бу образ, шаирин һәлә мұһарибә илләриндә язмаға башладығы «Бакынын дастаны» әсәринин әсас гәһрәманларындан иди. Апчаг бу образ «Бакынын дастаны»нда чох зәиф иди. Чүнки шаир «Бакынын дастаны»нда

уста Мурады конкрет иши, һадисәләре мүнәсибәти, дуй-
ғу вә дүшүнчәләри илә вермәһмәшди. Ону:

Уста Мурад, сәни доған мәрд анадыр.

Үрәйиндә нә рия вар, нә дә бәһтан.

дейә үмүми сөзләрлә тәрәһнүм әтмәшди.

«Көһнә достлар» поэмасында өз конкрет иши, фәа-
лийһәтилә верилән уста Мурадын арзу вә хәяллари да
инандырычы вә тәһиндир. Чүнки биз уста Мурадын арзу
вә хәяллари илә таныш олмаһмышдан әввәл, онун конкрет
иши вә ишиндәки чәтинликләрлә, онун өз иш йолдашла-
рына мүнәсибәтилә танышыг.

Уста Мурад дәннз мә'дәһләриндән бириндә ишләйир.
Онун иши олдуғча тәһлүкәлидир. Дәннздә гопан һәр бир
фыртына дәннз буруғларынын хараб олмасына, сөкүлүб
дағылмасына сәбәб ола биләр. Уста Мурад өз шакирдлә-
ри илә бә'зән күнләрлә бу дәннз буруғларында галараг
кешик чәкир, онлары һәр чүр тәһлүкәдән горуюр. Бу иш-
дә устанын гаршысына бөйүк чәтинликләр чыхыр. Бә'зән
бөйүк фыртыналар заманы устая көмәк үчүн шәһәрдән
йола салыһан кәмиләр дә дәннз мә'дәһиннә яһ ала бил-
мир, вәзийһәт сон дәрәчә ағырлашыр. Бу чәтинликләр
устанын хәяла далмасына, еһи-еһи васитәләр дүшүнмә-
синә сәбәб олур:

Дейирәм, Хәзәрдә эһрамлар кими

Дәннз буруғлары мин-мин дүзәлсин.

Ер олсун улдузлу ахшамлар кими

Шәһәрдән дәннзә көрпүләр кәлсин.

...Бизим дәннздәки мә'дәһләр ки, вар,

Кинолу, мәктәбли бир шәһәр олсун.

Нә бизи горхутсун бу фыртыналар,

Нә дә ки, туфана дүшәнләр олсун.

Көрүндүйү кими, устанын хәяллари конкрет иш
прәсесиндән, һяатын зәрури тәләбиндән доғмушдур. Элә-
чә дә шаирин хәяллари һәмин бу реал һяатын зәрури тә-
ләбләриндән доғдуғу үчүн гиймәтлидир.

«Айкүн», аилә-мәишәт мөвзуунда язылмыш ири һәм-
ли әсәрләрдәндир. Бу мөвзуун фонунда мүәллиф көһнә-
ликлә еһилиһин мүбаризәсини, аиләйә, мәһәббәтә, әмәйә,
көһнә феодал-патриархал мүнәсибәтин фачиәли пәғи-
чәләрини көстәрмәйә чалышмышдыр.

Поэманын әһ яхшы чәһәти ондан ибарәтдир ки,

әсәрдә иштирак әдән образлар, һяатын эһиш-йохушундан
кечир вә онларын характерләри бу һяәт йолларында мү-
әйһәләшпир. Шаир бурада характер ә'тибарилә бир-бири-
нә зидд олап бир аиләдә бирләшмиш ики кәһчин чәкиш-
мәсини вә тәһсини вермәйә чалышмышдыр. Айкүн исте-
дадлы, ачыг үрәкли, рәһмдил, тәвәзәкар, садә бир гыз-
дыр. Бунун әксинә олараг Әмирхан ушағлыгдан әркөйүн
бөйүмүш, диқбаш, гысанч, яһныз өзү үчүн яшамаг истә-
йән, дар дүшүнчәли, мәһдуд көрүшлү, лакин бүтүн бу-
ларла бәрәбәр бир инсан кими мәрд, вүғарлы эйһлмәз
бир адамдыр. Мүхтәлиф хасийһәтләрә малик олмалары-
на баһмаяраг бир аиләдә бирләшмиш бу адамлар бир-
бирини севир. Бу заман охучу Айкүнүн гәлбиндә ояһан
иккинчи бир дуйғу илә таныш олур. Айкүн бәстәкарлыг
мәктәбини ярымчыг гоюб әрә кәлмиш, иһди тәһсилнин
баһа вурмаг, сәнәтини давам этдирмәк, бир бәстәкар-
кими йүксәлмәк истәйир. Бир тәрәфдән сәнәт эшги, о би-
ри тәрәфдән иһә Әмирхана олап мәһәббәт һисси Айкү-
нүн гәлбиндә гаршы-гаршыа кәлир. Әһлиндә булар бир-
биринә зидд олап дуйғулар дейил, лакин Әмирхана
олап гысанчлыг, Айкүнүн сәнәт эшгинин гаршысыны
бир сәд кими алыр.

Әмирхан «сәндән нә кизләдим, гысанчам яһан, ди-
диб парчалар мәһи шүбһәләр»—дейә Айкүнүн тәһсил а-
масына мане олур, ону өзү илә бәрәбәр кәндә кәтирир..

Сорушулур: Әмирхан кимиләр бизим чәмийһәтимиз-
дә мөвчуддур, я йох? Бизчә беләләри чәмийһәтдә вар вә
бу түфәйлиләрин ифшасы да совет әдәбийһятынын вәзи-
фәләриндән биридир. Сон заманларда «Литературная га-
зета»нын «Тәрбийә мөвзуунда» башлыгы алтында бурах-
дығы силсилә мөгаләләр, мүхтәлиф тәһсиләр нәтичәсин-
дә позулмуш кәһчләрин еһидән тәрбийәси мәсәләсинә һәср
олунур вә үмүмән сон заманлар партия мәтбуатымызда
да бу мәсәлә чидди шәкилдә гоюлур. Үмүмән тәрбийә
мөвзуу һәминшә олдуғу кими букүн дә актуалдыр. Аилә-
дә тәрбийәли адамларын етишмәси чәмийһәтә хидмәт-
лир, чүнки аилә чәмийһәтин әсасыны тәшкил эдир. Бу
мәһнада аилә тәрбийәси мәсәләсиндән бәһс әдән «Айкүн»
поэмасынын актуаллыгы айдындыр.

«Заманын байрағдары» поэмасында шаирин әсас
мәгсәди зәманәмизә байрағдар олап Коммунист партия-

сыны тәрәннүм этмәкдир. Бундан өтрү шаир кечмишә, бәшәриййәтнн инкишаф тарихинә мұрачнәт әдәрәк «Ағалар, гуллар дүнясынын» фачиәсинн көстәрир. Сосялизмн тарихи инкишаф гануналарынын зәрури нәтичәси кимн тәрәннүм әдир. Шаир, бүкүн үрәйиннн башында кәздирдйи партиа билетиннн тарихән һансы чәтннликләрдән кечиб кәлдйиннн, һансы ганлар баһасына ярандығыны көстәрмәк истәйир. Чүнки, шаир, бу билетә һакимләрлә мәрһумлар, мәзлумларла залымләр, бир овучларла миллионлар арасында тарих бою кедән ганлы чарпышмаларда газанылмыш бир гәләбә сәнәди кимн бахыр. Чүнки шаир, коммунист билетиннн титул сәһифәсиндә гырмызы һәрфләрлә язылан партиа билетн нәмрәсиннн азадлыг вә сәадәт уғрунда төкүлән ганлардан язылдығыны вә мәнсуб олдуғу партиа Маркс вә Ленин кимн ингилаб даһиләриннн узун мұбаризә йолларында янан сөнмәз бир күнәш кимн бахыр.

Буна көрә дә шаир партиамызын ялныз бүкүнү сәзмәт вә бөйүклүйүнү дейил, бүтүн тарихинн вә кәләчәйинн тәрәннүм этмәк мәсәләсинн гаршысына тоймушдур.

Әсәрин «Сәркүзәшт» адланан биринчи фәслиндә шаир, инсанлар тәрәфиндән мугәддәсләшдирилмиш тотем вә аллаһларын зүлмүндән вә бәшәриййәтнн илк мұдафиәчиси кимн мейдана чыхан Прометейнн фәдакарлығындан, икинчи фәслиндә ичтиман шәрантин инкишафы нәтичәсиндә буржуазиянын мейдана чыхмасындан, бунулла алағәдар олараг пролетариатнн яранмасындан данышыр. Капитализм мейдана чыхан заман өзү илә бәрәбәр өз гәбир газыяны олан пролетариатнн да яранмасына сәбәб олур ки, шаир бүтүн бунлары тарихдә олдуғу кимн тәсвир әдир.

Әсәрин үчүнчү фәслиндә шаир Қ. Марксын бөйүк дүһасындан бәһс әдир. «Коммунист манифести», «Капитал» әсәрләриннн адыны чәкир. Булардан сонра шаир, конкрет олараг рус фәһләсиннн тарихи инкишафынын вә бу тарихи инкишафын яратдығы Бабушкин кимн гәһрәманларын тәсвириннн верир. Шаир, чох һағлы олараг, рус пролетариатынын тәсвиринә чох ер верир. О, бурада рус пролетариатынын яратдығы үч бөйүк ингилабдан вә бу ингилабларын нәтичәләриндән данышыр. Шаир, 1917-чи ил, Октябр сосялист ингилабыны хүсуси бир илһам-

ла тәрәннүм әдәрәк бу ингилабдан сонра гардаш халгларын наил олдуғу ени һәятдан бәһс ачыр.

Бу поэмәда мүййән сүжет олмаса да әсәр хәтдән мәрһум дейилдир. Бу хәтт, халғын вә Коммунист партиасынын тарихи, мұбаризәси, апарычы вә галиб руһунун тәрәннүмүндән ибарәтдир.

Партиямыз һағгындакы ашағыдакы гитәләрә диггәт етирәк:

Бәшәрин виҷданы, эшги, үрәйн,
Зәһни, дүшүнчәси, фикри, диләйн,
Бүтүн ер үзүнүн хош кәләчәйн,
Һәр зөвгү, сәфасы—партиямыздыр!

Һәр тәмиз үрәйн, саф мөһәббәтнн,
Инсана һөрмәтнн, эшгә һөрмәтнн,
Бу күнүн, сабаһын, әбәдиййәтнн
Ән бөйүк мәнасы—партиямыздыр!

О, бөйүк һүснүдүр ади сөзүн дә,
О, бир ал шәфәғдир өмрүн үзүндә,
Һәр сәдә, мурәккәб чүмләмизнн дә
Әзәл мұбтәдасы—партиямыздыр!

Бу мисралар партиамыз һағгында язылмыш бир һимн кимн сәсләнир.

Сәмәд Вурғун 1938-чи илдә яздығы «Вағиф» п'есн илә драматуркия аләминә гәдәм гойду. Бу, тәсәдүфи олмайыб шаирин чохдан бәри эпик жанр үзәриндә ишләмәси илә алағәдардыр. «Комсомол», «Өлүм күрсүсү» кимн поэмалар, шаирн гануни олараг драматуркия кәтириб чыхартды.

«Вағиф» п'есн XVIII әср Азәрбайчанын көркәмли шаирләриндән М. П. Вағифнн һәятыны әкс әтдирән тарихи драмәдир. Лакин буну ялныз шаир Вағифлә мөһдуд этмәк ялтыш оларды. «Вағиф» п'есиндәки Вағиф образы, Азәрбайчан әдәбиййәти тарихиндә һәмнәш мұхтәлиф әдәләтсизликләрлә гаршылашан вә бунларла мұбаризә апаран шаир вә язычытарын үлүмиләшмиш образыдыр. XIV әср шаирләримиздән Н. Нәсиминнн елдүрүлдүйү заман заһидлә олан мөһһүр сөһбәтнннн п'есдә тәкрар олунмасы вә «күнәш дә батанда рәнки саралар» афоризмин-

нин Вагифə шамил эдилмəsi дə онун үмүмлəшдирил-
миш бир образ олдуғуну тəсдиғ этмэкдəдир.

Чох һағлы оларағ язычы Нүсəйн Мейди бу эсəрин
«Гəһрəманлығ дастаны» адландырмышдыр. Чүнки гəһ-
рəманлығ, бу эсəрин бүтүн мүсбəт образларына хас олан
бир кейфиййəтдир. Вагиф шаһрдир, лакин о һəм дə гəһ-
рəмандыр. О, өз дəрдлəрини көз яшлары илэ ифадə эдэн
чылыз бир шаһр дейилдир. О, халғ вə вəтэн йолунда Га-
чарларла дөн-дөншə кəлэн Элдар кими халғ гəһрəман-
ларына өз ағыллы мəслəһəтилэ йол кəстəрэн бир вəтэн-
дан шаһрдир. Бу мə'јада мўəлиф, чох һағлы оларағ
Вагифин шəхси тален илэ, шəхси һəяты илэ вəтəнин вə
халғын таленни, вəтəнин истиглалиййəти үчүн ғылынч
галдыран халғ гəһрəманы Элдарын таленни бирлəшдир-
мишдир. Мəһз элэ буна кəрə дə образлар арасындакы
конфликт шəхси интереслəрин дейил, ичтинман интерес-
лəрин тоғгушмасы үзəриндə гурулмушдур.

Вагиф, эсəрдə һадисəлəрин мəркəзиндə дурур. Ваги-
фин идеаллары вə бу идеаллар уғрунда апардығы мўба-
ризə онун характерини мўййэн эдир. Онун Гачарла гар-
шылашдығы сəһнə драматуркиямызда эн орикинал вə
кəркин сəһнəлəрдən биридир. Бурада чисмən Гачардан
гат-гат зəиф олан Вагифин мə'нəви гəлəбəси ялыз Ва-
гифин дейил, бүтүн халғын гəлəбəсидир. Чүнки Вагифин
гүввəти халғын гүввəтидир.

Экəр Вагиф Азəрбайжан шаһр вə язычыларынын үмү-
млəшдирилмиш бир образы кими верилмишсə, Элдар
да Азəрбайжан халғынын эсрлəр бою ядəлли ишғалчыла-
ра гаршы мўбаризə апармыш Бабəк, Чаваншир, Корог-
лу, Нəби кими гəһрəман оғулларынын үмүмлəшдирил-
миш образыдыр. Эсəрин онунчу шəклиндə бир гəчə Эл-
дара Короглуунун мисри ғылынчыны бағышлайыр, она
бу ғылынчы көз бəбəйи кими горумағы вə бу ғылынчла
Гачар кими ядəлли ишғалчыны вəтəндən говуб чыхар-
масыны тапшырыр. Элдар һəдиййə алдығы ғылынчла белə
дейир:

Гыратын янында гыврылыб ятан,
Ханларын, бəйлəрин көзүнə батан
Залимə көз дағы, бизə шан ғылынч,
Азадлығ уғрунда вурушан ғылынч!

Бу мисраларла мўəлиф, Элдарын һəгиги образыны
вермишдир. С. Вурғун демəк истəйир ки, Элдар, Корог-
луларын һəгиги варисидир. Элдар, эсрлəр бою халғын
азадлығы уғрунда ерли һаким вə ядəлли гəсбкарлара
гаршы мўбаризə апаран халғ гəһрəманларынын XVIII
эсрдəки нұмайəндəсидир. Ядəлли ишғалчылара гаршы
мўбаризə апармағ, мўхтəлиф тарихи дөврлəрдə мўхтə-
лиф мəһрумиййəтлəрə, мўхтəлиф ишғал вə зүмлəрə мə'-
руз галан Азəрбайжан халғынын эн мўһүм хүсүсиййəтлə-
риндэнди. Халғын мўбаризəси вə бу мўбаризəдə газа-
пылан гəһрəманлығ, нəслдэн-нəслə кечиб нəһайəт, мис-
ри ғылынчыны тимсалында Элдара кəлиб чатмышдыр. Де-
мəк, эсəрдə тəғдим эдилэн мисри ғылынч, ади ғылынч-
лыгдан чыхыб, даһа бəйүк вə рəмзи бир мəзмун кəсб
эдир, Азəрбайжан халғынын нəслдэн-нəслə кечэн гəһрə-
манлығ эн'əнəси кими үмүмлəшир. XVIII эсрдə Короглу
ғылынчына варис олан Элдар исə ялыз XVIII эсрин
гəһрəманы олмагдан чыхарағ, халғын нечə мин иллик
тарихи бою стирдийи гəһрəман оғулларынын рəмзи ки-
ми верилр.

Бизчə «Вагиф» эсəриниң 38-чи илдэн бу күнə гəдэр
сəһнəмиздэн дүшмəмəсинин вə халғымыз тəрəфиндэн бу
гəдэр бəйүк мəһəббəтлə гаршыланмасынын əсəс сəбəби-
ни мəһз п'əсдə олан үмүмлəшдирмə гүввəсиндə ахтар-
мағ лəзымдыр.

Тəмиз бир вичдан тимсалы кими верилэн Видади өз
хасиййəти э'тибарилə Вагифдэн тамамилə сечилир. Ви-
дади һуманистдир. О, инсаны «дүнянын əшрəфи» һесаб
эдир.

Вагиф реалист олдуғу гəдэр Видади хəялпəрвəр-
дир. О, «ахирəт дүнясы галачағ бизə» дейə Вагифи ахи-
рəт дүнясынын ширин хүясына үмид бағламаға чағы-
рыр.

П'əсдəки марағлы образлардан бири дə Гачардыр.
Иран шаһы Аға Мəһəммəd шаһ Гачарын образы, доғру-
дур, биринчи дəфə əдəбиййатымызда Əбдүррəһимбəй һаг-
вердиев тəрəфиндэн ишлənмишдир. Лакин С. Вурғунун сə-
нəткарлығы орасындадыр ки, Аға Мəһəммəd шаһ Га-
чарын характериндəки эн əламəтдар бир хүсүсиййəти—за-
лимлийи өзүнə мəхсус орикинал штрихлəрлə вермəйə мў-
вəффəғ олмушдур.

«Вагиф» әдәбийят хәзинәмизин әң бөйүк, әң гиймәт-ли инчиләриндән биридир.

С. Вурғун «Ханлар» п'есиндә халгымызын ингилаб тарихиниң шанлы бир дөврүнү—1905-чи илдән сонракы иртича илләриниң гәләмә алмыш, халгын азадлығы йолунда өз чаныны верән ингилабчы Ханлар Сәфәрәлиевниң шәрәфли һаятыны әкс этдирмишидир. Бу шәрәфли вә чәтин вәзифәниң өһдәсиндән кәлмәк үчүн совет язычысы ярадычылыг техникасынын әң дәрин хусусиййәтләриниң билмәклә янашы, Қоммунист партиясынын кечмиш олдуғу мүбаризә тарихиниң инчәликләринә гәдәр билмәли, марксизм-ленинизмә йийәләнмәлидир.

Бу п'есдә Сәмәд Вурғун, кәндән шәһәрә кәләрәк ингилаб аловлары ичәрисиндә бәркийән, мәтнин характерли ингилабчыя чеврилән Бакы фәһләсиниң—Ханларын долғун образыны яратмышдыр.

«Вагиф»дән сонра Сәмәд Вурғунуң ингилаб тарихи мөвзуна әл атмасы тәсадүфи олмайыб шаирни өз ярадычылыг перспективләриндән доған тәбиин бир һалдыр. Белә ки, «Ханлар» драмасы «Гәһрәмәнлыг дастаны» адаланан «Вагиф»ниң һәр чәһәтдән гануни давамдыр. «Вагиф»дә халгын XVIII әсрдә ядәлли ишғалчылара гаршы апардығы мүбаризәни верилмишидә, «Ханлар»да XX әсрдә халгын буржуазия гаршы өз азадлығы уғрунда апардығы мүбаризәсиндән бәһс олунур. Мүәййән мәһнада десәк XVIII әсрдәки Элдариң мүбаризәси, XX әсрдә Ханлар Сәфәрәлиевниң синасында мейдана чыхмышдыр.

Бүтүн буларла бәрәбәр, бу образлары әйниләшдирмәк дә олмәз. Шәраитлә әләгәдәр оларағ Ханларын мүбаризәси, XX әсрдә ени мәзмун кәсб этмиш, марксизм-ленинизм нәзәриййәсинә әсасланан шүүрлу, мүтәшәккил мүбаризәдир.

«Ханлар»дакы Полад Дәмировлу даһа артыг Элдара бәһзәйир. Бу охшарлыг һәм мүбаризә тактикасында, һәм шүүрда, һәм дә характердә өзүнү көстөрир. Фәргисә яһызы мүбаризә объектләриниң айрытығында, баһгалығындадыр. Әкәр Элдәр, Ибраһимхан вә пәстилачы Иран шаһы Гачара гаршы дөйүшүбсә, Полад Дәмировлу шәраитиң дөйүшмәси илә әләгәдәр оларағ чар зүлмүнә гаршы мүбаризә апармыш, «гырх ил ат белиндә гылынч чалмышдыр».

Дедикләримизә мүәллифин өз сөзләрилә екун вураг: «Ханлар» драмасы әсасы мәним һәлә илк п'есим олан «Вагиф»дә гоюлмуш бәдии фикримин инкишафыдыр. Бу п'есләрин һәр икисиндә Азәрбайчан халгынын гәһрәмәнлыг сәһифәләри, онун өз истиглалиййәти, азадлығы вә хошбахтлығы уғрунда мүбаризәси әкс этдирилмишидир»¹.

«Ханлар» п'есиндә Сәмәд Вурғун Ханлар Сәфәрәлиевлә бәрәбәр, йүзләрлә онун кими ингилабчыларын етишиб тәрбийәләнмәсиндә партиямызын бөйүк ролуну, партиянын Бақыда апардығы ишләри мәһарәтлә гәләмә алмышдыр. Мүәллиф п'есдә ленинчи Қоммунист партиясынын Азәрбайчан халгына әтдийи тарихи хидмәтләри, әләчә дә халгымызын партиямыза олан дәрин мәнәббәт вә сәдагәтиниң чох айдын шәкилдә тамашачыя чатдырмышдыр.

«Ханлар»да гоюлан характер мәсәләләрдән бири дә әсәрин әһәтә әтдийи дөвр үчүн сәчиййәви олан Азәрбайчан дилиниң сафлығы уғрундан мүбаризә мәсәләсидир.

Иртича илләриндә бу мәсәлә әтрафында «Молла Нәсрәддин»лә «Фүюзат» арасында кәдән мүбаризәни көстөрмәк кифайәтдир. Фүюзатчыларын «дилимизи дә османлылардан алаг» фикринә гаршы габагчыл зиялыларымызын апардығы мүбаризә, дил тарихимизин шанлы сәһифәләрини тәшкил әдир. Бу чәһәтдән «Ханлар»да верилән Һүсейн әфәнди вә онун дил сәһәсиндә тутдуғу мөвгә дөвр үчүн сәчиййәви олдуғу гәдәр дә марағлыдыр. Һүсейн әфәндииниң доктор Сәһбәт тәрәфиндән ифшасы әсәрин әң гүввәтли сәһнәләриндәндир. Доктор Сәһбәт фүюзатчыларын лидерләри кими верилән Һүсейн әфәндииниң «һанкы Азәрбайчан, анлатын бана» сөзүнә гаршы она чох көзәл чаваб верир:

Ай гузу бирчәкли, кечи папаглы,

Анан шәкилидир, атан газаклы,

Үч ай Истамбулда охунун дейә,

Нә тез чанағындан чыхмысан белә?!

«Ханлар» драмасында әң марағлы образлардан бири доктор Сәһбәтдир. Айры-айры мукалимләрдән айдын олур ки, о, Авропада тәһсил алмыш, вәтәни Азәрбайчана ени һиссләрлә, ени фикирләрлә гайытмыш мүтәрәгги бир

¹ Сәмәд Вурғун, «Бакинскіе рабочіе», 1939, 26 сентябр.

Биз бу китабча-мүһазирədə ялныз өз гүввəмиз дахилиндə шаирин ярадычылыгыны дөврлэр үзрə мүхтəсəрчə тəһлил эдэрək Сəмəd Вурғунун əдəби ярадычылыгынын бə'зи хусусийəтлəрини кəстəрə билдик.

Вəтəн вə халг гаршысындакы хидмəтлəрини нəзəрə алараг Азəрбайчан ССР Али Совети Рəясəт Һей'əти өзүнүн 23 январ, 1956-чы ил тарихли фəрманы илə С. Вурғуна Азəрбайчан ССР Халг шаири фəхри адыны верди. С. Вурғуна бу бөйүк вə эн шərəфли адын верилмəсин-дэн илһама кəлэн гəлэм йолдашлары ону өзлəринин үрək сөzləri илə тəбрик этдилər:

Ше'ринə чан верди эл мəһəббəти,
Сən эли, обаны дуйдун дəриндэн.
Бизим ше'римизин бөйүк шөһрəти
Яранмыш юхусуз кечəлəриндэн.

Сазда эл дərдинə сən гулаг асдын,
Севдин бу ағ сачлы вəтəни, шаир.
Бир гəлбин эшгини мин гəлбə яздын,
Сən эли галдырдын, эл сəни, шаир!

Гиймәти 70 гәпик

Мф-59052

Азербайджанская ССР
Общество по распространению политических и научных знаний

Член Общества,
кандидат филологических наук
БАХТИЯР ВАГАБ-ЗАДЕ

САМЕД ВУРГУН

(О жизни и деятельности Самед Вургуна)

(на азербайджанском языке)

Баку — 1956